

kutatóknak válnék javára, kik eddig az Árpádok korára vonatkozólag elavult, vagy kezdettől fogva ki nem elégtő munkákra voltak utalva, hanem hozzá járulna ahhoz is, hogy a magyar történetírás ellen Németországban táplált bizonyos előítéletek elenyésszenek.

HUBER A.

A czikádori apátság története. Irta *Békefi Remig* dr. ciztercezi rendű áldozópap és egyetemi magán tanár. Pécsen. 1894. Nyomtatott *Taizs Józsefnél* IV és 15 l. Számos képpel és ábrával. Ára?

A hatalmas paloták, a fényes márvány csarnokok csillogása bámulatba ejti, de egyszersmind meg is vesztegeti a szemlélőt. A formák arányosságát látjuk és csodáljuk az emelkedés merészségét. Gyönyörrel legeltetjük szemünket a díszítések, a szobrász, a festő kezének remekein. Amulva szemléljük az alkotás összhangzatos egészét, a külső megjelenés pompaszerűségét és hódolattal hajlunk meg az emberi elmében született eszmének nagyszerű megvalósítása előtt.

Am az alkotás egészét szemlélve, hányszor feledkezünk meg a részletek kellő figyelembe vételéről? A kész művet csodálva, hányszor emlékezzünk meg ama száz és száz munkás kezéről, mely e magasztos alkotmányt megépíteni segíté? A külső pompát bámulva, hányan gondolnak ama sokszor alakatlan kövek, egyszerű durva téglák, igénytelen homokszemek milliárdjaira, a melyekből a nagy mű létesült s a melyek nélkül az eszme megvalósítása lehetetlen lett volna? Műértő szemünket megvesztegeti a fény, ítélő képességünket varázslatába ejti a csillogás, gondolkodó elménket békókba veri az impozáns megjelenés.

Évek hosszú sorának kell eltelnie, míg megkopnak a színek, megvedlenek a falak, a megvesztegett szem tisztán lásson, az elme elfogulatlanul ítéljen. Újabb genialis alkotónak kell születnie, hogy a varázslatát veszített épület romjai fölé egy újabb, egy bámulatosabb alkotást helyezzen és harmonikus egészbe öntse ama nagy gondal alkotott részleteket, a melyek lassan-lassan, de ellenállhatatlan erővel homályba burkolják az egykor csodálva bámult, ma ódonná vált épületet.

A magyar nemzet történelméből eddig két kimagasló, bámulatos palotát emeltek. Az egyiknek tervezője és építője a *klasszikus* kultura emlőin nevededett *Katona István*, a másiknak a mestere a *nemzeti* műveltség földjéből sarjadt *Horváth Mihály* volt.

Katona István magasabb szárnyalású szelleme merészen lépett ki ama szűkebb körből, a melyben elődjei mozogtak. Nagy arányokra törekedett. Felhasználta mindazon anyagot, a melyet előtte a történelem munkásai összehalmozgattak, anélkül azonban, hogy azt tetszetősebb formákba önteni, pallérozni s jótékony melegséggel felruházni képes lett volna. Művét hatalmas kockakövekből alkotta meg s azért monumentális, de hideg épületet alkotott. Hiányos részletekből, hiányos egészet rótt össze.

Évtizedeknek kellett mégis eltelniök, míg utódai e nagy mű varázslata alól fölocsúdtak. Számtalan munkás kéznek, a hála, az elismerés rögtöni megnyilatkozása nélkül, odaadóan és önfeláldozással kellett szorgalmatoskodnia, míg az egyes részletek tökéletesbítésével, kicsiszolásával történelmünk egyes kérdéseibe oly világosság tudott vetődni, a mely elhomályosítá a *Historia Critica* nimbuszát. Egy új, magasztos szellemi áramlatnak, a nemzeties iránynak kellett hódító utját bevégeznie, míg megszülethetett a nemzet *Horváth Mihályja*, a ki ékes tollával, átható elméjével, vas logikájával, geniális alkotó erejével, csodás egészségé tömörítse a buzgolkodó napszámosok kezemunkáját, buzgó fáradozásaik gyümölcsét.

A *Magyarok története* hatalmas alkotás, melyet a mester új, nemzeti stílusban épített fel. Minden betűje, minden sora életet lehel, mert *Horváth* nemcsak a saját és elődjeinek tudását, hanem szívének melegét, lelkének lelkesedését, igaz magyar valójának szeretetét önté bele. Sok részében befejezett egészet nyújtott, mert befejezett részleteket rótt össze. Am azért a csillogó külső sok hiányt takart. Ott, hol a részletek munkája még teljesen hiányzott, vagy tán csak félig készült el, a diszkrétéek ügyes alkalmazása, a konstrukció művészi kezelése sok homályos, tisztázatlan kérdés lepleül szolgált.

Horváth Mihály művének varázslata alatt állunk ma is. De nem vagyunk többé annyira elfogultak, hogy be ne látnók annak fogyatkozásait. Az újabb történelmi kutatások mindinkább meggyőznek minket arról, hogy még nagyon sok a tenni, nagyon sok a pótolni való, míg oly anyagot hordhatunk össze, a melyből majd egy új mester megalkotja, a történelmi tudomány mai álláspontjának megfelelő »*Magyarok történelmét*«.

A monografikus irodalomnak súlyt és fontosságot éppen ezen körülmény kölcsönös. Minél több instituczió, minél több kérdés nyer ily módon, szakszerű feldolgozást, annál szilárdabb, becsesebb anyag gyűl egybe a jövő historiograph részére. Nemcsak a nemzeti élet egyes phasisait, hanem annak minden szereplő egyéneit, eszközeit, okait, a legjelentéktelenebb mozza-

natokat is tisztába kell hoznunk, hogy az előkészítés feladatát lélekismeretesen teljesíthessük.

Nemzeti életünk egyik főfactora pedig, éppen azon szoros összefüggés folytán, a mely nálunk a vallás és politika között létezett, az *egyház* volt. Mindaddig, míg egyháztörténelmünk kellő világításba helyezve nem lesz, míg egyházi institucióink, azok szereplői a monographusok retortáin keresztül nem estek, egy minden tekintetben teljes magyar történelem megalkotása a chimerikus törekvések országába tartozik. Lehet, sőt kötelesség a meglévő anyagot új, tetszetős formában bemutatni, — s ezen szempontból dicsérjük az Athenaeum ismert millenáris vállalkozását — de a végleges épület elkészülésére még gondolnunk sem szabad.

Eminenter *nemzeti szempont* követeli tehát az egyháztörténelem monographikus művelését és par excellenc *nemzeti hála* illeti azokat, kik e terhes, magában véve, közvetlenül tán kevés elismerést nyújtó térre lépve, részint anyagi áldozatokkal, részint szellemi munkájokkal, az előkészítés nagy feladatában segédkeznek.

A kezdeményezés dicsősége, e téren, a M. T. Akadémiát illeti, a mely felismerve az egyháztörténelmi monographiákban rejlő nemzeti szempontot, nem késett pályadíjjaival és megbízásaival a munkakedvet éleszteni. Nem rajta múlt, hogy az elért eredményt eddig fényesnek alig mondhatjuk. A *karthausi-rend* monographiáján kívül e kezdeményezés más eredményel alig járt. A *pálosok* történelmének kérdése, mely pedig úgy kulturális, mint politikai életünk tekintetében oly nagy eredményekkel kecsegtet, úgy látszik, a megbízott akaraterején hajótörést szenvedett. A *Domonkosok* történelme, a melyet *Pór Antal* bőkezűségéből iratnak, a megbízott, e sorok írójának egyéb elfoglaltsága miatt, csak lassan, bár kitartóan készül.

Azok, a kiket ezen a téren az oroszlán-rész illetne meg, az *egyres egyházak*, nem maradtak ugyan tétlenül, de működésük még mindig nem oly sokoldalú, a minőnek azt az ügy érdekében látni óhajtanók. *Nagyvárad* megfelelt kötelessége legnagyobb részének. *Esztergam* szépen indult a kezdeményezés terén s az újabban észlelt stagnálás legalább is érthetetlen. A *csanádi* püspökségről csak a múlt füzetben olvastunk önmagát dicsérő elhatározást. A *győri* egyházmegyében *Balics Lajost* bízta meg *Zalka János* püspök, alapító tagunk, a monografia elemunkálataival. A *pannonhalmi* apátságban, még *Vaszary Kolos* főapátsága idejében érlelődött meg az örvendetes mozgalom, mely az apátsági oklevéltár kiadását határozta el. A terv ma már készen áll s megvalósítása a *Villányi Szaniszló* szak-

avatottságát fogja dicsérni. A *besztercze-bányai* egyházmegyében *Ipolyi Arnoldddal*, úgylátszik, befejeződött a munka. A *Szent-István-Társulat* a milleniumon két kiadvánnyal óhajt megjeleni, a mai Magyarországnak a honfoglalás előtt való állapotának feltüntetésével és a reformáció korára vonatkozó okmánytárának két kötetével. A nagymélt. *püspöki kar*, mint testület, pedig buzgon folytatja tovább ama publicatiókat, a melyek a Vatikán gazdag levéltáraiba engednek bepillantást.

A felsorolt adatok pusztán a kath. egyházra vonatkoznak Kétségtelen szép és mozgalmas életről, nemes törekvésekről tesznek tanúságot. De vajjon, ha azon állást vizsgáljuk, a melyet a kath. egyház hazánkban elfoglalt s elfoglal ma is, vajjon akkor is oly vigasztalók-e azok? Ime itt van a millenium, ez édes haza megalapításának ezredéves örömmünnepe, az alkalmak alkalma! Hol késnek az előkészítő munkások sorából *Veszprém*, *Pécs*, *Erdély*, a *szepesi* és *székesfejérvári* káptalanok, a *nyitrai*, az *egri*, a zágrábi stb. püspökségek? Hol késnek a szerzetes rendek?

Ismerve ezek vezéreinek hazafias készségét, áldozni tudó buzgalmát, fenkölt gondolkozását, nem kételkedünk, hogy ők is mihamar helyet kérnek a nemzeti nagy munkában, beállanak a buzgó munkások közé s tőlük is olvashatunk nemsokára oly sorokat, a melyenek a cikádori apátság történelmét jogos önérzettel mutatják be.

A magyarországi ciszterci-rend, úgymond az előszó, alig egy éve tette le a hazai tudomány oltárára a »zircei, pilisi, pásztói és szentgotthárdi ciszterci apátságok« történetének második kötetét. Tudatát már ekkor azon felemelő meggyőződés töltötte be, hogy a »Millenium«-on apátsáagai egyikének, a *pilisinek*, teljesen megkészült történetével jelenhet meg. De bármily bensőleg csüng is az egyesített négyes *elő* apátság történetének folytatásán, — kegyeletes érzülete és hazafias törekvése a *kihalt rendi apátságok* történetének megírására is ösztönzi. Ezen felfogás hozta létre e művet, mely, midőn az új vállalatot megnyitja, a ciszterci apátságoknak teljesen kész történetét egygyel gyarapítja, — s kézzel foghatólag bizonyítja azon magasztos érzelmeket, melyek lelkünket az ősohöz s a *haza multjához* csatolják.

Főnséges példa, vajha mindenütt termékeny talajra találva!

A cikádori apátság, a hazafias működéséről dicsért és ismert s hazánk legszebb évlapjain helyt találó ciszterci rendnek magyarországi bölcsője volt. A freisingeni Ottó révén Ausztriába telepített rend, a *sattelbachi* vagy *heilgenkreutz*i kolostorban gyors népszerűsége tett szert. II. Béla magyar király érte-

sülvén, hogy e rend a földművelés, ipar és a szellemi élet hivatott munkásait rejti magában, elhatározza, hogy a rendet országában megtelepíti. Azonban a felmerült nehézségeket, csak II. Gejza hárítja el, s ő veti meg alapját a *czikádori* kolostornak is

Az ekként létesített apátság történelmét kapjuk tehát most *Békefi Remig* klasszikus tollából. A mű két nagy részre oszlik. Az *első rész* magát az apátság történelmét, a *második rész* az apátságra vonatkozó s eddig még egyáltalán nem, vagy csak hibásan közölt oklevelek gyűjteményét adja. Az egész művet pedig kettős, nagy lelkiismeretességgel készült név és tárgymutató fejezi be.

Békefi művének első része *négy* fejezetben tárgyalja az apátság történelmét. Az első fejezet a czikádori apátság megalapításáról és színhelyéről; a második az apátság életéről; a harmadik az apátok pápai megbizatusairól; a negyedik az apátság birtokairól és jövedelmeiről szól, míg egy függelékben az apátok és rendtagok névsorát olvassuk.

Nagy tévedésben ringatódnék, aki azt hinné, hogy *Békefi-nek* az adatok egész tömkelege állott rendelkezésére. Nagyon szórványos, hiányos feljegyzések, leginkább birtokperekre érintő okmányok azok, a melyekből a czikádori apátság képét élénk varázsolnia kellett. Nem csodálhatjuk tehát, hogy sokat a jogos dedukciókból merített okoskodással kellett pótolni, hogy a kép, a melyet bemutatott, a legtöbb részletében csak homályos konturokban tűnik fel.

Békefi művének fénypontját, kétségtelenül, az első fejezet képezi, a melyben az apátság színhelyét határozza meg, nagy körültekintésre, sokoldalú tudásra és fejlett történelmi érzékre valló kritikával. A földrajz, úgymond, a történelem elsőrangú segédtudománya. Nála nélkül ez, vak ember módjára, csak tapogatózik. A történettudomány ma már igazi értéke szerint méltatja is a földrajzi szempontokat. Joggal várja a monografustól, hogy lábát biztosan vesse meg a földön, mert csak így kalauzollhat másokat helyes irányban.

Ezen az úton haladva határozza meg *Békefi* a ciszterciek czikádori apátságának chorografiáját.

Két véleményyt táplált erre nézve a tudós világ. Az egyik szerint *Czikádor* a tolnavármegyei *Czikó* falu közelében, azon helyen volt, a hol egy templom szentélye még ma is áll. A másik meg azt tartja, hogy a czikádori apátságnak *Báttaszék-nél* kellett lennie.

Az első véleményyt *Békefi* archaéologiai alapon megdöntötte s határozottan a második vélemény mellett foglalt állást.

1893 július havában személyesen utazott le szerző a *czikói* romokhoz s ott napokon keresztül, a saját szakszerű vezetése mellett, ásatásokat rendezett. Ezeknek eredményét művében tizenhárom ábrában mutatja be s azokból a következő konklúzióra jut. Az apsisok egyenes záródása cisztertzi építkezésre vall ugyan, a mi Henszelmann felfogása szerint is, nem döntő bizonyíték. Ellenben az egyház alaprajza oly részleteket is tüntet fel, a melyek czímén meg kell tölle a cisztertzi jelleget tagadni. Ezek közé tartozik a két torony, mely sehogy sem illik be a cisztertziek templomába, mert ezeknél »mindössze egy kicsike fából készült és bádoggal bevont tőtőtorony emelkedik a kereszthajó közepe fölött.« A legdöntőbb bizonyíték azonban az, hogy a széplaki (*czikói*) templom-romok egyedül állanak és semmi más épület falaival kapcsolatban nem voltak.

A széplaki romok helyén tehát soha sem állhatott kolostor, s így azok nem is lehetnek a *czikádori* apátság maradványai. De szerző tovább is megy. Okmányilag mutatja ki, hogy Széplakon 1498. szept. 6-án plébánia volt és ugyancsak okmányilag igazolja, hogy itt a török idők előtt falu is állott. Mindezekből végső következtetése az, hogy a *czikádori apátság nem állt a széplaki romok helyén és hogy ezekben az egykori plébániai templom maradványait kell látnunk.*

Amaz állítását pedig, hogy az apátság Báltaszéknél, sőt magában Báltaszéken volt, igen érdekesen és meggyőzően igazolja.

A lengyel Ulászló és a posthumus László hívei között kitért polgárháboru első haditényéből vonja le első érvét. Ez a csata, szerinte, nem *Czikó* mellett, mint sokan vélik, hanem a Dunától mintegy ötezer lépésre fekvő »Zek«-i vagy széki apátság mellett folyt le. Miután pedig egy a XV. század közepéről származó oklevél bizonyossága szerint a *széki* apátság azonos volt a *czikádori*-val, kétségtelen, hogy a *czikádori* apátság e csata színhelyén állott. Ezen körülményt a rendi szervezetből vett nyomós okokkal és a *czikádori* apátság birtokainak földrajzi fekvéséből vont érvekkel kombinálva, kétségtelenné teszi, hogy e hely nem lehetett más, mint a Dunához közel fekvő *Báltaszék*. Megerősíti ezen állítását, mint korona-tanu, a *laki* határjáró okirat, a mely szerint a *czikádori* apátság *Lak*-tól délre feküdt s ezzel határos volt. Már pedig e helyütt *Báltaszéken* kívül más hely egyáltalában nincs is. Hogy pedig az apátság nem is a város *mellett*, hanem *benn* a városban volt, azt kétségtelenné teszi azon körülmény, hogy a *szekszárdi* convent 1470. jul. 19-én, a *Székről* nevezett konventet, a *czikádori*t, az ő *saját városából* Székről idézi be a tárgyalásra.

Úgy hisszük, hogy *Békefi* e kérdést véglegesen oldotta meg s ma már többé jogosan senki sem kételkedhetik azon, hogy a *czikádori apátság Báltaszéken* volt.

A czikádori apátság *közjogi* jelentőségét azon tény képezi, hogy a XIII. századtól kezdve, mint *hiteles* hely működött. Ilyen minőségében végzi 1272 táján *Mois* nádor utasítására az ujfalui határjárást és beiktatást; közvetíti két évvel később a *Lajmériek*, 1320 táján *Illés* comes adás-vevését.

Az apátság belső életéről rendkívül keveset tudunk meg. Sajnos, hiányoznak erre nézve is az adatok. Mindössze annyi kétségtelen, hogy az apátság a XIII. század utolsó negyedében a rendi élet mintaképe volt. Erre vall az a körülmény, hogy a cisterciumi nagy káptalan ismételtén kitüntető megbízatásokban részesíti a czikádori apátot; sőt 1274-ben a *heiligenkreutzi* és *reuni* apátokkal egyetemben a rend magyarországi visitációjával bizza meg, miután a nagy káptalan arról értesült volt, hogy Magyarországon a rendi fegyelem nagyon meglazult s egyik-másik kolostorban nem igen épületesen élnek.

Nevezetes szerepet játszott az apátság, mint pápai megbízott és békéltető, ama hatalmaskodási perben is, a melynek szomorú hőse Pécs különben nagynevű püspöke, az ingerlékeny és erőszakos természetű *Kalán* volt. Utóbb azonban maga az apátság is hasonló hajba keveredett. Egyes apátjai s ezek között kivált *Sáska András*, hosszas hatalmaskodási perbe elegedett a báthmonostori Töttösökkel, a mely még *Weichard* és *Mihály* apátok idejében is őrlé az apátság tekintélyét és nagyságát.

A hosszas perlekedésnek, a sok erőszakoskodásnak szomorú vége lett. A XV. század közepén *Czikádort* már benczések lakják, hogy a cisztercziek abba soha többé vissza ne költözködhessenek. A közvetlen ok, mely e változást előidézte, ismeretlen s érthetetlen azért, mert csak kevéssel előbből is találkozzunk királyaink rendeleteivel, a melyek a cisztercziek érdemeit hangsúlyozva, az apátság védelmére kelnek.

Mikor Zsigmond király a budai káptalan felállításának eszméjével foglalkozott, figyelme az elzüllesnek indúlt czikádori apátságra esett. III. Callist pápától azt kéri tehát, hogy a budai káptalanba a széki benedekrendű apátság bekebelezését rendelje el. A bekebelezés azonban elmaradt és e helyett az apátságot az *Ujlaki*-ak kegyuraságában találjuk, a kik annak gubernátorává, 1457 táján, *Berzsenyi Porkoláb Kelemen* teszük. Ujból az apátság csak azon nagy vita idejében szerepelt, a mely *Vitéz János*, *Csupor Demeter* és *Debrenthei Tamás*

praetendensek között, a zágrábi püspökség körül folyt. Ekkor vetették azt oda béke-konczúl *Debrenthei Tamásnak*, a ki azt körülbelül 1478-ig birta gubernátori czímmel.

III. *Ferdinánd* idejében a czisztercziek nagy és dicséretes igyekezetet fejtettek ki, hogy e régi apátságukat vissza szerezzék. Ferdinánd 1653. júl. 31-én ki is nevezte *Felberthali Salix János* wellehradi (Morvaország) apátot czikádori apáttá. Azonban, úgylátszik, a czím viselésénél egyebet alig ért el, mert 1751-ben, a mikor az apátság javai a szomszédos *báttai* apátságéval már csaknem teljesen egybeforrak, *Mária Terézia* mindkettőt a bécsi *Terezianum* alapjához csatolta, a mely azokat ma is élvezi. Az egykor hatalmas apátságból csak a czím maradt meg, a melyeket királyaink egyes érdemes egyházi férfiak kitüntetésére használnak fel.

Békefi művének harmadik fejezetében azon megtisztelő megbizatosokat sorolja fel, a melyeket az apátság a pápai kormány részéről nyert. Így 1205-ben megvizsgálja Kalán pécsi püspök életét az esztergomi szék betöltése alkalmából. 1212-ben a *Róbert* veszprémi püspök és *Urias* pannonhalmi szentmártoni főapát között felmerült tized- és joghatóság-kérdést vizsgálja meg. 1222-ben a székszárdi apátság és a székesfehérvári János vitézek tizedügyét intézi. 1231-ben *Lukács* esztergomi érsek előéletének megvizsgálását végzi, szentté avatása előtt; 1236-ban pedig a templomosok és *Kálmán* halicsi király között való szerződés életbelépte körül szorgalmatoskodik. 1376-ban Bálint pécsi püspök panaszának elbírálásával, 1402-ben *Jacobi István* kalocsai örkanonok residentia-ügyével foglalatatoskodnak a czikádori apátok.

Békefi művének negyedik fejezete az apátság birtokairól és jövedelmeiről ad elég beható tájékoztatást. Báttaszék, Bokod, Ebes, Farkasd, Feked, Gerebuch, Gerenyás, Kengyeles, Kesztölcz, Kuri, Kurumzov, Lajvér, Lánctzó, Lota, Moha, Móság, Nyék, Pog (Nagyfalu), Pörböl, Saagh, Székmal és Ujfalu községekről, mint apátsági birtokokról, sok tekintetben eddig ösmeretlen adatokat olvasunk a mű e részében, a melyet pontosságon és lelkiismeretségen kívül, kivált a részletesség jellemez. Rendkívül érdekes, még közgazdaságunk történelme szempontjából is, a fejezet azon része, mely az apátsághoz tartozott *eszéki vám* viszonyait tárgyalja.

A mű *második* részében *tizenhat* oklevelet olvasunk, a melyek közül csak kettő volt ez ideig publikálva, azok is azonban elég hibás olvasással.

Ime ez tartalma röviden a czikádori apátság monografiájának. *Békefi* ismert szakavatott tolla nem szorul dicsé-

retre. Ujabb levél e mű azon koszorúban, a melyet ifjú írónk buzgósa fent rendjének, a hazafias cziszterczi-rendnek dicsőségére. De újabb levél az érdemek ama koszorújában, a melylyel e hazafias rend és annak méltó apátja, *Vajda Ödön*, a *nemzeti tudomány* oltárát földiszíteni, oly őszinte halára és elismerésre méltó igyekezettel iparkodik. A nemzet géniusza csókolja homlokon a hivatásának magaslatán álló testületet.

DEDEK CRESCENS LAJOS.

Bercsényi házassága. Történeti ének 1695-ből. Írta Kőszeghy Pál. A Varsóban levő eredeti kéziratról közli Thaly Kálmán. Toldalék: »Actio curiosa.« Magyar történeti színjáték 1678-ból. A »Flór«-alapítványból kiadja a m. t. Akadémia tört. bizottsága. Budapest, 1894. 8r. 200 l.

Csak nevééről vagy töredékeiről volt ismeretes eddig irodalmunk történetében az a két mű, a melyeket Thaly Kálmán néhány nappal ezelőtt tett közzé. Mind a kettő egyformán becses emléke a XVIII. századnak nemcsak épen kortörténeti szempontból, de költői szempontból is. habár korrajzi fontossága hasonlíthatatlanul nagyobb. Az első, a *Bercsényi házassága*, hosszabb elbeszélés, a melynek tárgya a mű címében van kifejezve; a másik, az *Actio curiosa*, nem annyira színmű, mint inkább gúnyos és humoros dialogusok csoportja, mely a XVII. század második felének alkotmányos küzdelmeiből és a vallási viszonyok néhány erős vonásából van szöve. Mindkettőt bő bibliographiai és irodalomtörténeti bevezetéssel és szövegmagyarázó jegyzetekkel látta el e kornak legalaposabb ismerője s ismertetője, Thaly Kálmán, a kinek figyelmét nem kerüli el semmi, a mivel akár nagy szerepet játszó hőseinek életét, akár azoknak korát mennél részletesebben felvilágosíthatja. S a mi az irodalomtörténetre fölötte érdekes: Thaly nem elégszik meg a pusztá emlékek vagy adalékok egyszerű közlésével, hanem az adatok származását, vonatkozásait is mindig földeríti, még pedig úgy, hogy az általa megrajzolt irodalomtörténeti háttér teljesen kidomborodik előttünk. Ő maga végzi a kutatás és feldolgozás munkáját, legalább irodalomtörténeti tekintetben, alig hagyva a további tanulmányozóknak e részben valami tennivalót. Ezért a Thaly kiadásai különösen tanulságosak.

Ilyen tanulságos a *Bercsényi házassága* is, Kőszeghy Páltól. Az íróra és tárgyra nézve minden szükséges utasítást